

Капустін О. Б.,
аспірант кафедри кримінального права
Національного університету «Одеська юридична академія»

ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ЗДОРОВ'Я ОСОБИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМА КЛАСИФІКАЦІЇ

CRIMES AGAINST THE HEALTH OF THE INDIVIDUAL IN THE CRIMINAL LAW OF UKRAINE: A PROBLEM OF CLASSIFICATION

У статті на підставі нормативно визначеного поняття тілесних ушкоджень пропонується класифікація передбачених КК України злочинів проти здоров'я особи. Доводиться доцільність цієї класифікації та її визначальне значення для з'ясування змісту інших кримінально-правових понять, зокрема жорстокого поводження з особою. Аналізуються впроваджені у кримінальне законодавство деяких країн пострадянського простору підхід, згідно з яким поняття тілесних ушкоджень було замінене поняттям заподіяння шкоди здоров'ю особи різного ступеня тяжкості (тяжкої, середньої тяжкості, легкої).

Зазначається, що такий крок був зумовлений необхідністю відображення тієї обставини, що шкода здоров'ю особи не завжди пов'язується з порушенням анатомічної цілісності, а може полягати і в порушенні фізіологічної функції органів та тканин людського організму при збереженні анатомічної цілісності, тоді як термін «тілесні ушкодження» акцентує увагу насамперед на каліцтві тіла людини.

Звертається увага на те, що цю проблему намагався вирішити і вітчизняний законодавець шляхом збільшення кількості зовнішніх факторів, які викликають порушення анатомічної цілісності або фізіологічної функції органів та тканин організму людини, зберігаючи при цьому поняття тілесного ушкодження. Аргументовано, що це поняття теж може виконувати узагальнюючу функцію, об'єднуючи в собі як порушення анатомічної цілісності, так і порушення фізіологічної функції.

Підкреслюється, що незалежно від того, яке саме поняття використовує законодавець тієї чи іншої країни як узагальнююче тілесні ушкодження або заподіяння шкоди здоров'ю, воно у будь-якому випадку не охоплює собою шкоду здоров'ю, яка не пов'язана з порушенням анатомічної цілісності тканин та органів людини або їх фізіологічної функції. Проте термін «заподіяння шкоди здоров'ю» так або інакше сприяє ототожненню тілесних ушкоджень та інших посягань на здоров'я особи, що є неприпустимим. Робиться висновок про необхідність збереження в КК України такого усталеного поняття як тілесні ушкодження.

Ключові слова: злочини проти здоров'я особи, тілесні ушкодження, інші посягання на здоров'я, заподіяння шкоди здоров'ю, анатомічна цілість, фізіологічна функція, зовнішні ушкоджуючі фактори.

The article, based on the normative definition of bodily injury, proposes a classification of criminal offenses against the health of a person envisaged by the Criminal Code of Ukraine. The expediency of this classification and its decisive importance for clarifying the content of other criminal concepts, in particular, the abuse of a person is proved.

The approach introduced in the criminal legislation of some countries of the post-Soviet space is analyzed, according to which the concept of bodily harm was replaced by the concept of harming the health of a person of varying severity (severe, moderate, light). It is noted that such a step was caused by the need to reflect the fact that harm to the health of a person is not always associated with a violation of anatomical integrity, but may also involve a violation of the physiological function of the organs and tissues of the human body while maintaining the anatomical integrity, while the term "bodily injury", emphasizes, above all, the injury to the human body.

Attention is drawn to the fact that the problem was attempted to be solved by the domestic legislator by increasing the number of external damaging factors that cause disturbance of the anatomical integrity or physiological function of organs and tissues of the human body, while maintaining the concept of personal injury. It is argued that this concept can also perform a generic function, combining both anatomical integrity and physiological dysfunction.

It is emphasized that no matter what the term used by the legislator of one or the other country as generalizing – bodily injury or harm to health, it in any case does not cover harm to health which is not related to the violation of the anatomical integrity of human tissues and organs or their physiological function. However, the term "harm" in one way or another contributes to the identification of bodily harm and other harm to the health of a person which is inadmissible. It is concluded that it is necessary to preserve in the Criminal Code of Ukraine such an established notion as bodily injury.

Key words: crimes against a person's health, bodily injury, other encroachments on health, harm to health, anatomical integrity, physiological function, external damaging factors.

Постановка проблеми. В сучасному кримінальному законодавстві країн пострадянського простору переважає підхід, пов'язаний із відмовою від такого поняття як тілесні ушкодження і заміною його терміном «заподіяння шкоди здоров'ю різного ступеня тяжкості». Чинний Кримінальний кодекс України (далі – КК України) залишається на традиційних позиціях, зберігаючи поняття тілесних ушкоджень, хоча в сучасній вітчизняній літературі лунають пропозиції щодо розширення змісту останнього, що у підсумку може призвести до ототожнення тілес-

них ушкоджень та інших посягань на здоров'я особи і є неприпустимим. Тому з'ясування справжніх мотивів, які зумовлюють відмову від поняття тілесних ушкоджень у кримінально-правовій доктрині деяких країн світу, а також переваг і недоліків такого рішення та позиції вітчизняного законодавця набуває особливої актуальності в сучасних умовах, коли готується проєкт нового КК України.

Огляд останніх досліджень і публікацій. За останні два десятиліття злочини проти здоров'я особи неодноразово були предметом наукового інтересу,

зокрема в роботах С.В. Гринчака, К.В. Катеренчук, Є.В. Корнієнко, І.І. Митрофанова, О.В. Сапронова, Г.Н. Телесницького, Н.В. Уварової та інших. Приділяється увага і злочинам проти здоров'я особи, які вчиняються у сфері медичної діяльності (О.Ф. Бантисhev, В.О. Глушков, Т.Ю. Тарасевич, Г.В. Чеботарьова). Однак праці цих вчених присвячені здебільшого окремим різновидам посягань на здоров'я особи. Що ж стосується загальних питань, у тому числі і питань щодо збереження або відмови від такого поняття, як тілесні ушкодження, то вони останнім часом самостійному дослідженню майже не піддаються.

Метою статті є доведення тези про необхідність збереження в КК України поняття тілесних ушкоджень і використання його при класифікації кримінальних правопорушень проти здоров'я особи.

Виклад основного матеріалу. У вітчизняній кримінально-правовій доктрині найбільш поширеними злочинами проти здоров'я особи традиційно визнаються тілесні ушкодження [1, с. 302], які розглядаються як основна група посягань на це найважливіше особисте право людини [2, с. 287]. Відповідно до п. 1.2 Правил судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень, затверджених Наказом Міністерства охорони здоров'я України від 17 січня 1995 року № 6, тілесне ушкодження – це порушення анатомічної цілості тканин, органів та їх функцій, що виникає як внаслідок дії одного чи кількох зовнішніх ушкоджуючих факторів – фізичних, хімічних, біологічних, психічних [3].

Згадані Правила не розглядають побоїв як особливий вид ушкоджень. Якщо після побоїв на тілі потерпілого залишилися ушкодження, їх оцінюють за ступенем тяжкості, виходячи із звичайних ознак. Якщо побої не залишили після себе ніяких об'єктивних слідів, судово-медичний експерт фіксує скарги потерпілого, вказує, що об'єктивних ознак ушкоджень не виявлено і не встановлює ступеня тяжкості тілесних ушкоджень (п. 3.1).

Аналіз п. 3.2 та п. 3.3 Правил, а також положень, які містяться в ст.ст. 126 та 127 КК України дозволяє дійти висновку, що до тілесних ушкоджень не належать удар, інші насильницькі дії, мордування, мучення та катування, які завдають фізичного (сильного фізичного) болю або фізичних чи моральних страждань, але не спричиняють порушень анатомічної цілості тканин, органів та їх функцій. Якщо ж такі порушення мають місце, вони можуть розглядатися як той чи інший вид тілесних ушкоджень і мають отримати самостійну кримінально-правову оцінку.

Таким чином, передбачені КК України злочини проти здоров'я особи можуть бути поділені на: 1) тілесні ушкодження (ст.ст. 121-125, 128); 2) інші посягання на здоров'я (ст.ст. 126, 127). Подекуди, у кримінально-правовій літературі виокремлюють спеціальні види тілесних ушкоджень, до яких відносять зараження вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби (ст.ст. 130, 131) та зараження венеричною хворобою (ст. 133) [4, с. 87–88]. Однак ні КК України, ні зазначені вище Правила такого виду тілесних ушкоджень не знають.

Тому злочини, передбачені ст.ст. 130, 131 та 133 КК України, можуть позиціонуватися лише як інші посягання на здоров'я особи.

Втім розділ II КК України встановлює відповідальність і за такі діяння, які досить важко віднести не тільки до тілесних ушкоджень чи інших посягань на здоров'я, а й до злочинів проти життя та здоров'я особи взагалі. Зокрема це стосується ст. 1261 (домашнє насильство). Ця стаття визначає домашнє насильство як умисне систематичне вчинення фізичного, психологічного або економічного насильства щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах, що призводить до фізичних або психологічних страждань, розладів здоров'я, втрати працездатності, емоційної залежності або погіршення якості життя потерпілої особи.

Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» від 7 грудня 2017 року під фізичним насильством розуміє форму домашнього насильства, яка включає ляпаси, стусани, штовхання, щипання, шмагання, кусання, а також незаконне позбавлення волі, нанесення побоїв, мордування, заподіяння тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості, залишення в небезпеці, ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, заподіяння смерті, вчинення інших правопорушень насильницького характеру (п. 17 ч. 1 ст. 1).

Психологічне насильство охоплює собою словесні образи, погрози, приниження, переслідування, залякування, інші діяння, спрямовані на обмеження волевиявлення особи, контроль у репродуктивній сфері (п. 14 ч. 1 ст. 1), а економічне – умисне позбавлення житла, їжі, одягу, іншого майна, коштів чи документів або можливості користуватися ними, залишення без догляду чи піклування, перешкоджання в отриманні необхідних послуг із лікування чи реабілітації, заборону працювати, примушування до праці, заборону навчатися та інші правопорушення економічного характеру (п. 4 ч. 1 ст. 1) [5]. Не складно помітити, що діяння, передбачене ст. 1261 КК України, може посягати відразу на декілька об'єктів, охорона яких передбачена навіть різними розділами Особливої частини. Тому, не дивлячись на місце розташування цього злочину, однозначно вирішити питання щодо його кримінально-правової природи майже не можливо.

Що ж стосується злочинів, передбачених ст. ст. 134–145 КК України, а саме тієї їх частини, де йдеться про делікти заподіяння, то в якості наслідків тут теж фігурують або тілесні ушкодження, або інша шкода здоров'ю (за винятком ст. 132 КК, де йдеться про розголошення відомостей про проведення медичного огляду на виявлення зараження вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби, відповідальність за яке взагалі не пов'язується ні із загрозою, ні із заподіянням шкоди здоров'ю особи, у зв'язку з чим цей злочин логічніше за все розглядати як посягання на особисті права людини, зокрема право на таємницю про стан свого здоров'я (ст. 286 Цивільного кодексу України).

Так, у ч. 3 ст. 134 та ч. 2 ст. 142 йдеться про тривалий розлад здоров'я (ознака середньої тяжкості тілесного ушкодження), а у ч. 3 ст. 134 – про безплідність (ознака тяжкого тілесного ушкодження). У ч. 5 ст. 134, ч. 3 ст. 135, ч. 3 ст. 137, ст. 138, ч. 2 ст. 139, ст. 140, ст. 141, ст. 145 вживається таке поняття як тяжкі наслідки, яке за загальним правилом охоплює середньої тяжкості та тяжкі тілесні ушкодження, хоча подекуди може включати і заподіяння смерті (ст. 138). Істотна шкода здоров'ю потерпілого, про яку йдеться у ч. 1 ст. 137 та ч. 1 ст. 143, переважно асоціюється з легкими тілесними ушкодженнями, хоча це поняття може тлумачитися і більш широко, включаючи до себе отруєння, поширення різних інфекційних захворювань, ускладнення хвороби тощо. Насильницьке донорство полягає у завданні удару, побоїв, викручуванні рук, зв'язуванні тощо з метою вилучення крові у людини і не пов'язується із заподіянням тілесних ушкоджень, які за їх наявності мають отримати самостійну кримінально-правову оцінку. Тобто, так або інакше посягання на здоров'я полягають або в заподіянні особі тілесних ушкоджень, або у завданні іншої шкоди, яка не спричинила порушення анатомічної цілості її тканин, органів та їх функцій.

Проте в сучасній вітчизняній літературі висловлена й позиція, відповідно до якої тілесні ушкодження не повинні обмежуватися тільки порушеннями анатомічної цілості. Так, І.І. Митрофанов і В.М. Лінов стверджують, що поняття тілесних ушкоджень має включати до себе й удари, побої, мордування та інші дії, які заподіюють фізичні або моральні страждання. Свою позицію автори мотивують тим, що термін «ушкодження» охоплює собою не тільки рани, а й наприклад переляк, який може викликати моральні страждання, хоча при цьому порушення анатомічної цілості не відбувається. Тому з їх точки зору тілесні ушкодження – це порушення нормального функціонування тканин і органів людського організму, що може полягати у заподіянні рани, переломів кісток, розривів шкіри і тканин, кровотечі, травми, провокуванні захворювання або патологічному стані, фізичному болю, фізичному нездужанні, що є результатом дії (бездіяльності) людини з використанням факторів навколишнього середовища (механічних, фізичних, хімічних, біологічних, психологічних), і таке порушення може бути певно визначено [6, с. 29, 32]. У підсумку вчені виокремлюють групу злочинів, які спричиняють шкоду здоров'ю особи, куди відносять діяння, передбачені ст.ст. 21-128, 130, 131, 133 КК України [6, с. 53]. При цьому незрозумілим залишається головне питання – чи має термін «тілесні ушкодження» охопити собою будь-які посягання на здоров'я особи, чи навпаки – заподіяння шкоди здоров'ю має заступити собою таке поняття як тілесні ушкодження.

Сучасне кримінальне законодавство деяких країн світу термін «тілесні ушкодження» не вживає. Замість нього використовується таке поняття як заподіяння шкоди здоров'ю. Так, ст.ст. 111, 112, 115 КК Російської Федерації передбачають відповідальність

за умисне заподіяння тяжкої, середньої тяжкості та легкої шкоди здоров'ю, а ст. 118 – за заподіяння тяжкої шкоди здоров'ю через необережність. Однак відповідальність за побої (ст. 116, ст. 1161) та мордування (ст. 117) встановлюється окремими нормами. Тобто, законодавець не розглядає ці дії як складник заподіяння шкоди здоров'ю.

До речі, існуючі в РФ медичні критерії визначення ступеня тяжкості шкоди, заподіяної здоров'ю людини, поверхневі ушкодження, в тому числі садно, синці, забиття м'яких тканин, що включає синці і гематому, поверхневу рану та інші ушкодження, які не тягнуть за собою короточасного розладу здоров'я або незначної втрати працездатності, розцінюють як ушкодження, що не спричинили шкоду здоров'ю людини (п. 9).

Аналогічну позицію займає і КК Республіки Казахстан 2014 року (ст.ст. 106, 107, 114), розглядаючи мордування як заподіяння фізичних чи психічних страждань шляхом систематичного нанесення побоїв або іншими насильницькими діями, якщо це діяння не спричинило тяжкої або середньої тяжкості шкоди здоров'ю.

Тому справжні причини, які зумовили відмову законодавця деяких зарубіжних країн від використання такого поняття як тілесні ушкодження і заміну його заподіянням шкоди здоров'ю різного ступеня тяжкості залягають в дещо іншій площині. Справа в тому, що Правила судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень, затверджені Наказом Міністерства охорони здоров'я СРСР від 11 грудня 1978 року, які передували чинним українським Правилам 1995 року, визначали тілесне ушкодження як порушення анатомічної цілості або фізіологічної функції органів і тканин, що виникли внаслідок впливу факторів зовнішнього середовища.

Не важко помітити, що цей нормативний акт диференціював тілесні ушкодження на ті, що порушують анатомічну цілість людського організму, та ті, що порушують фізіологічні функції його органів і тканин, оскільки при визначенні тілесного ушкодження між його складниками використовувався розділовий сполучник. Поза сумнівів порушення анатомічної цілості автоматично тягне за собою і порушення фізіологічних функцій органів та тканин. Однак порушення фізіологічних функцій може бути і не пов'язано з порушенням анатомічної цілості. Тому вживання розділового сполучника було цілком обґрунтованим. Проте згадані Правила 1978 року насамперед виходили з того, що тілесне ушкодження – це порушення анатомічної цілості, яке має такі зовнішні вияви як рани, переломи кісток, розриви шкіри і тканин, кровотеча тощо.

При складанні висновку від експерта вимагалось, щоб він обов'язково відобразив вид знаряддя чи засобу, якими могли бути заподіяні ушкодження. Звідси постає, що поняття тілесного ушкодження переважно пов'язувалося з порушенням анатомічної цілості, що виникало внаслідок впливу такого фактору зовнішнього середовища, який має фізичний характер. Втім аналіз існуючих кримінальних

практик свідчив про те, що порушення фізіологічної функції органів і тканин може відбуватися і без порушення анатомічної цілості, за допомогою наприклад психічного впливу на потерпілого шляхом використання культур патогенних мікробів, які викликають інфекційні захворювання за допомогою хімічних речовин тощо.

Саме тому в період чергової хвилі кодифікації кримінального законодавства в країнах пострадянського простору і постало питання щодо модернізації поняття тілесних ушкоджень у напрямі, зазначеному вище. Російський законодавець відмовився від використання в КК терміну «тілесні ушкодження», замінивши його терміном «заподіяння шкоди здоров'ю», який, на думку російських вчених, є більш точним [7, с. 74]. Згідно існуючих в РФ Правил визначення ступеня тяжкості шкоди, заподіяної здоров'ю людини під шкодою, заподіяною здоров'ю людини, розуміється порушення анатомічної цілості і фізіологічної функції органів і тканин людини внаслідок впливу фізичних, хімічних, біологічних і психічних факторів зовнішнього середовища.

Аналогічним чином визначають це поняття і російські медичні критерії визначення ступеня тяжкості шкоди, заподіяної здоров'ю людини. Однак у світлі викладеного вище слід було б використати між порушенням анатомічної цілості і фізіологічної функції не єднаний, а розділовий сполучник. Попередні російські Правила судово-медичної експертизи тяжкості шкоди здоров'ю від 10 грудня 1996 року вживали саме його. Тому більш логічною є позиція законодавця деяких інших пострадянських республік, який поряд із поняттям «шкода здоров'ю» у тексті КК використовує і термін «тілесні ушкодження».

Так, ст. 151 КК Республіки Молдова передбачає відповідальність за умисне заподіяння тяжкого тілесного ушкодження або іншої шкоди здоров'ю, небезпечної для життя чи такої, що спричинила втрату зору, слуху, мови або будь-якого органу чи втрату ним своєї функції, психічну хворобу чи інший розлад здоров'я, поєднаний зі стійкою втратою працездатності не менш як на одну третину або переривання вагітності чи непоправне знівечення обличчя або прилеглих до нього ділянок.

Відповідно до ст. 152 кримінально-карним є умисне заподіяння тілесного ушкодження середньої тяжкості або іншої середньої тяжкості шкоди здоров'ю, які не є небезпечними для життя і не потягли за собою наслідків, передбачених у ст. 151, але викликали тривалий розлад здоров'я чи значну втрату працездатності менш як на одну третину, а відповідно до ст. 157 заподіяння тяжкого чи середньої тяжкості тілесного ушкодження або іншої тяжкої чи середньої тяжкості шкоди здоров'ю з необережності.

Аналогічну позицію займає і вірменський законодавець (ст. 112, ст. 113, ст. 117 КК Республіки Вірменія), хоча на відміну від КК Республіки Молдова, у ст.ст. 120 та 121 КК Республіки Вірменія термін «тілесні ушкодження» не вживається. Тут йдеться лише про заподіяння тяжкої або середньої тяжкості шкоди здоров'ю іншої людини через необережність.

Своєрідний підхід демонструє КК Киргизької республіки 2016 року. У ст.ст. 138 та 139 йдеться про заподіяння тяжкої або менш тяжкої шкоди здоров'ю, але при визначенні тяжкої шкоди використовується і поняття тілесного ушкодження. Заподіяння такої шкоди здоров'ю киргизький законодавець пов'язує із заподіянням тілесного ушкодження, небезпечною для життя в момент заподіяння або із заподіянням шкоди здоров'ю, що спричинила втрату зору, мови, слуху або будь-якого органу чи втрату органом його функцій, психічну хворобу або інший розлад здоров'я, поєднаний зі стійкою втратою працездатності не менш як на одну третину або із завідомо повною втратою професійної працездатності, переривання вагітності чи непоправне знівечення обличчя.

Заподіяння менш тяжкої шкоди здоров'ю визначається як заподіяння шкоди, яка не є небезпечною для життя і не потягла за собою наслідків, передбачених ст. 138 цього Кодексу, але спричинила тривалий розлад здоров'я або значну стійку втрату загальної працездатності менш як на одну третину. З цього постає, що заподіяння менш тяжкої шкоди здоров'ю також пов'язується із заподіянням тілесних ушкоджень, які не є небезпечними для життя, хоча сам термін «тілесні ушкодження» у ст. 139 не вживається, що навряд чи можна вважати вдалим законодавчим рішенням.

Слід зазначити, що деякі КК для відображення тієї обставини, що посяганням порушується анатомічна цілість органів та тканин людини використовують не тільки термін «тілесні ушкодження», а й інші поняття. Так, відповідно до ст. 135 КК Литовської Республіки тяжку шкоду здоров'ю заподіяв той, хто скалічив людину або заподіяв тяжку шкоду її здоров'ю, що спричинила певні наслідки. Під шкодою здоров'ю невеликої тяжкості розуміється заподіяння тілесного ушкодження людині або шкоди її здоров'ю, яка спричинила наслідки, не зазначені у ст. 135. У ст. 140 йдеться про незначне тілесне ушкодження або спричинення короткочасного розладу здоров'я.

Однак світовій практиці відомий і прямо протилежний підхід, відповідно до якого узагальнюючу функцію виконує саме таке поняття як тілесне ушкодження, а не заподіяння шкоди здоров'ю різного ступеня тяжкості. Так, згідно з § 223 КК Федеративної Республіки Німеччини (тілесне ушкодження) поняття тілесного ушкодження охоплює собою як власне тілесне ушкодження, так і іншу шкоду, заподіяну здоров'ю особи і поділяється на небезпечне тілесне ушкодження (§ 224) та тяжке тілесне ушкодження, що спричинило певні наслідки (§ 226). КК Швейцарії при визначенні тяжкого (ст. 122) та простого (ст. 123) тілесного ушкодження вказує як безпосередньо на ушкодження чи каліцтво тіла людини, так і на заподіяння шкоди її фізичному або душевному здоров'ю. Аналогічну позицію займає і австрійський законодавець (§ 83, § 88 КК Австрії).

Чинний КК України таке поняття як тілесне ушкодження теж зберігає. У ст.ст. 121, 122, 125 та 128 тілесні ушкодження не диференціюються на власне ушко-

дження (каліцтво) та іншу шкоду здоров'ю людини. Однак Правила судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень 1995 року, на відміну від попередніх Правил, пов'язують це поняття з дією одного чи кількох зовнішніх ушкоджуючих факторів не тільки фізичного, а й хімічного, біологічного та психічного характеру.

Такий підхід дозволяє охопити поняттям тілесного ушкодження не тільки порушення анатомічної цілості органів та тканин людини, а й порушення їх фізіологічної функції (без заподіяння шкоди анатомічній цілості). Втім звертає на себе увагу та обставина, що згадані Правила 1995 року визначають тілесне ушкодження як порушення анатомічної цілості тканин, органів та їх функцій, тоді як попередні Правила між порушенням анатомічної цілості та порушенням фізіологічної функції використовували сполучник «або», що було правильним.

Не випадково в сучасній вітчизняній кримінально-правовій літературі тілесне ушкодження розуміється як протиправне умисне або необережне заподіяння шкоди здоров'ю іншої людини, що виявляється в порушенні анатомічної цілості або фізіологічної функції органів і тканин тіла людини [1, с. 287; 4, с. 89; 8, с. 57]. Виходячи з цього, поняття тілесного ушкодження, яке міститься у п. 1.2 Правил 1995 року, слід було б уточнити. Такий крок цілком дозволить розглядати поняття тілесного ушкодження як узагальнююче і усуне необхідність заміни його таким поняттям як заподіяння шкоди здоров'ю, який поза сумнівів сприяє ототожненню тілесних ушкоджень й інших посягань на здоров'я особи. До того ж термін «тілесні ушкодження» є досить усталеним у вітчизняній правозастосовній практиці, яка неохоче сприймає нові законодавчі конструкції, не зумовлені її потребами. Не даремно це поняття використовується не тільки в законодавстві країн Європейського Союзу, а й законодавств країн пострадянського простору, наприклад у КК Республіки Білорусь.

Незалежно від того, яке саме поняття використовує законодавець тієї чи іншої країни як узагальнююче – тілесне ушкодження або заподіяння шкоди здоров'ю різного ступеня тяжкості – воно у будь-якому випадку не охоплює собою шкоду здоров'ю, яка не пов'язана з порушенням анатомічної цілості тканин та органів людини або їх фізіологічної функції. Ця шкода полягає у завданні фізичного (сильного фізичного) болю (ч. 1 ст. 126, ч. 1 ст. 127), заподіянні фізичних чи моральних страждань (ч. 2 ст. 126, коли побої або інші насильницькі дії мають характер мордування, ч. 1 ст. 127), заподіянні фізичних або психологічних страждань (ст. 1261), зараженні вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби (ст. 130, ст. 131), зараженні венеричною хворобою (ст. 133).

Звертає на себе увагу та обставина, що ст. 1732 Кодексу України про адміністративні правопорушення обмежує поняття домашнього насильства, коли воно має фізичний характер, насильством, що не спричинило тілесних ушкоджень. У той ж час ст. 1261 КК в якості наслідків фізичного насильства поряд із фізичними стражданнями передбачає й роз-

лади здоров'я та втрату працездатності. Тобто, в цій частині домашнє насильство може розглядатися і як тілесне ушкодження.

Слід зазначити, що в сучасному кримінальному законодавстві країн пострадянського простору має місце тенденція до декриміналізації як певних видів тілесних ушкоджень, так і інших посягань на здоров'я людини. Так, КК Киргизької республіки 2016 року визнає злочинами лише умисне та необережне заподіяння тяжкої шкоди здоров'ю (ст. 138, ст. 142) та умисне заподіяння менш тяжкої шкоди здоров'ю (ст. 139). Серед інших посягань на здоров'я особи кримінально-караними оголошуються катування (ст. 143) та мордування (ст. 144).

Відповідальність за заподіяння легкої шкоди здоров'ю та побої чи інші насильницькі дії, що завдали фізичного болю, але не спричинили легкої шкоди здоров'ю у 2017 році скасував і казахський законодавець.

За КК Республіки Молдова кримінально-караним спочатку не визнавалося лише заподіяння легкого тілесного ушкодження. Але згодом законодавець скасував кримінальну відповідальність і за умисне заподіяння легкого тілесного ушкодження чи іншої легкої шкоди здоров'ю, що спричинили короткочасний розлад здоров'я чи незначну втрату працездатності (ст. 153), а також за умисне нанесення побойів або вчинення інших насильницьких дій (ст. 154). Зараз такі дії розглядаються як правопорушення, які мають меншу соціальну небезпеку, ніж злочини. Але ст. 78 Кодексу про правопорушення Республіки Молдова поняття тілесного ушкодження та жорстокого поводження, нанесення ударів, застосування інших насильницьких дій теж диференціює. З цього постає, що надання заподіяння тілесних ушкоджень, завданню побойів чи вчиненню інших насильницьких дій статусу кримінального проступку чи правопорушення меншої соціальної небезпеки, ніж злочин, суті питання не змінює – ці поняття все одно не розглядаються як тотожні.

Більш складною є ситуація, коли інше посягання на здоров'я особи починає охоплювати собою тілесні ушкодження. Так, КК РФ не передбачає окремої норми про відповідальність за заподіяння легкої шкоди здоров'ю, яка не спричинила короткочасного розладу здоров'я або незначної втрати працездатності. Така шкода розглядається як складник побойів (ст. 116). При цьому самі побої визнаються злочином, якщо вони вчинені з хуліганських мотивів або з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості. В решті випадків побої розглядаються як адміністративне правопорушення. Але і в такому разі відмінності між тілесними ушкодженнями та іншими посяганнями на здоров'я особи зберігаються, хоча поняття тілесних ушкоджень дещо звужується, оскільки за такого підходу поверхневі ушкодження, у тому числі садно, синці, забиття м'яких тканин, гематоми та інші ушкодження, які не тягнуть за собою короткочасного розладу здоров'я або незначної втрати працездатності, не розглядаються як такі, що заподіяли шкоду здоров'ю людини.

Подекуди законодавець розглядає побої, інше насильство, тілесні ушкодження та шкоду здоров'ю, яка полягає у короточасному розладі здоров'я, як самостійні форми об'єктивної сторони одного злочину (наприклад, ст. 140 КК Литовської Республіки). Проте і у цьому випадку зазначені поняття не ототожнюються.

Тенденція до переведення окремих посягань на здоров'я особи в розряд інших правопорушень, ніж злочини, є характерною і для вітчизняного кримінального законодавства. Відповідно до Закону України від 22 листопада 2018 року «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» [9], який набуває чинності з 1 липня 2020 року, кримінальні правопорушення поділяються на кримінальні проступки і злочини.

Кримінальним проступком є діяння, за вчинення якого передбачене покарання у вигляді штрафу в розмірі не більше трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або інше покарання, не пов'язане з позбавленням волі. Виходячи з цього, умисне легке тілесне ушкодження (ст. 125 КК), умисне завдання удару, побоїв, вчинення інших насильницьких дій (ч. 1 ст. 126 КК) та необережне тяжке або середньої тяжкості тілесне ушкодження (ст. 128 КК) набудуть статусу кримінальних проступків. Однак на зміст таких понять як тілесні ушкодження та інші посягання на здоров'я особи це теж не вплине.

Поряд із декриміналізацією злочинам проти здоров'я притаманні й елементи криміналізації. Зокрема це стосується погрози заподіянням тяжкої шкоди здоров'ю (ст. 119 КК РФ), погрози заподіянням тяжких тілесних ушкоджень або іншої тяжкої шкоди здоров'ю (ст. 155 КК Республіки Молдова), погрози застосуванням насильства, небезпечного для життя та здоров'я (ст. 145 КК Киргизької Республіки) тощо.

КК України передбачає відповідальність за погрозу насильством щодо працівника правоохоронного органу (ч. 1 ст. 345), щодо журналіста (ст. 3451), погрозу заподіянням шкоди здоров'ю щодо державного чи громадського діяча (ч. 1 ст. 346), погрозу заподіянням тяжких тілесних ушкоджень щодо службової особи чи громадянина, який виконує громадський обов'язок (ч. 1 ст. 350), погрозу насильством щодо судді, народного депутата чи присяжного (ч. 1 ст. 377), погрозу насильством щодо захисника чи представника особи (ч. 1 ст. 397). Але при цьому загальної норми про погрозу насильством чи заподіянням тілесних ушкоджень чинний КК не передбачає, що виглядає дещо нелогічним на фоні криміналізації погрози вбивством (ст. 129) і погрози знищенням майна (ст. 195). Тому групу інших посягань на здоров'я особи доцільно збільшити за рахунок криміналізації погрози заподіянням тілесних ушкоджень, оскільки саме така погроза фігурує в загальних складах злочинів, наприклад за ч. 2 ст. 206 чи ч. 2 ст. 2062 КК України.

Висновки. Збереження в КК України такого поняття як тілесні ушкодження є цілком виправданим, хоча воно і потребує певних уточнень, спрямованих на більш чітку диференціацію порушень анатомічної цілості тканин та органів людини й порушень їх фізіологічної функції. Наявність цього поняття дозволяє класифікувати злочини проти здоров'я на тілесні ушкодження та інші посягання на здоров'я, що має принципове значення не тільки для розмежування цих діянь між собою, а й для визначення змісту деяких інших кримінально-правових понять, зокрема жорстокого поводження з особою, яке не може охоплювати собою насильство, що полягає у заподіянні тілесних ушкоджень [10, с. 101].

ЛІТЕРАТУРА:

1. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. Київ, 1994. 987 с.
2. Уголовный кодекс Украины. Научно-практический комментарий / отв. ред. С.С. Яценко. Киев : А.С.К., 2003. 1088 с.
3. Правила судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень : Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 17 січня 1995 року. *Юридичний вісник України*. 1995. № 18. С. 5–9.
4. Кваліфікація злочинів : навчальний посібник / за ред. М.І. Панова. Х. : Право, 2016. 356 с.
5. Про запобігання та протидію домашньому насильству : Закон України від 7 грудня 2017 року. *Відомості Верховної Ради*. 2018. № 5. Ст. 35.
6. Митрофанов І.І., Лінов В.М. Тілесні ушкодження (кримінально-правові та медичні аспекти) : навчальний посібник. Кременчук : Вид-во ПП Щербатих О.В., 2010. 256 с.
7. Уголовное право. Особенная часть / Отв. ред. И.Я. Козаченко, З.А. Незнамова, Г.П. Новоселов. М. : НОРМА-ИНФА. М., 1998. 768 с.
8. Кримінальне право України: Особлива частина / За ред. В.Я. Тація, В.І. Борисова, В.І. Тютюгіна. Х. : Право, 2015. 680 с.
9. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень : Закон України від 22 листопада 2018 року. *Відомості Верховної Ради*. 2019. № 17. Ст. 71.
10. Владіміров Л.С. Курс кримінального права. Частина перша: основи сучасного кримінального права. Репр. вид. К. : ПАЛИВОДА А.В., 2010. 388 с.